

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-545-7-21>

**ARTISTIC THEMES AND AESTHETIC DESIGN:
THE EXPERIENCE OF MANIFESTATION OF A UKRAINIAN
SCIENTIFIC BOOK DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE**

**МИСТЕЦЬКА ТЕМАТИКА ТА ЕСТЕТИЧНИЙ ДИЗАЙН:
ДОСВІД ОПРИЯВНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КНИГИ
ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Zelinska N. V.

*Doctor of Philology, Professor,
head of Department of Media
Technologies, Information
and Book Business*

*Lviv Politechnic National University
Lviv, Ukraine*

Зелінська Н. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри медійних
технологій, інформаційної
та книжкової справи
Національний університет
«Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

В усьому світі випуск наукових праць є проблемним і не надто прибутковим. «Роздоріжжя наукового книговидання», про які пише Дж. Б. Томпсон, фіксуючи труднощі, з якими в останні десятиліття стикаються видавці наукової літератури навіть у країнах – світових лідерах і які дають підстави цьому авторові констатувати: “...сказати, що академічне книговидання у кризі – перебільшення, але немає сумнівів, що воно перебуває під серйозним пресингом” [3, с. 81], – все це у значно більших масштабах постало перед видавцями наукової літератури одразу після здобуття Україною Незалежності. Тут різка, одномоментна втрата матеріальної підтримки з боку держави на тлі початкової гостроти ринкових стосунків і зубожіння основної маси «споживачів» наукової продукції – українських науковців та фактичне знищення системи книгорозповсюдження призвели до різкого зниження всіх показників, насамперед кількості назв та накладів наукових видань, що зробило їх майже непомітними на внутрішньому книжковому ринку.

Та все ж становище української наукової книги виявилось не таким трагічним, як можна було очікувати за цих обставин. І якщо одним із шляхів її «виживання» логічно став пошук грантів і часткове залучення коштів наукових установ, де працюють автори (наприклад, у формі придбання реально необхідної кількості примірників), то інший – суто видавничий і дуже ефективний, шлях – це свідомо селекція тематики та чітка орієнтація на випуск таких наукових праць,

що могли б становити інтерес для значно ширшої, ніж власне академічна, аудиторія. Відтак особливу сторінку українського наукового книговидання останніх десятиліть – не вельми сприятливих для підготовки солідних, великих за обсягом і складних за конструкцією, багатоілюстрованих книг – відкрили, буквально одна за одною, унікальні монографії мистецтвознавчої, навіть ширше – загальнокультурної тематики.

Особливо прикметною, навіть символічною, стала поява в одній з найнижчих кризових точок українського наукового книговидання, у 1995 році¹, фундаментальної праці Якіма Запасака “Українська рукописна книга” (Львів : Світ). Монографія, увінчавши багаторічні наукові пошуки та реальні експедиції автора, умістила описи 128 манускриптів XI–XVIII ст. з найгрунтовнішим аналізом використаних у них шрифтів, заставок, мініатур, матеріалів тощо, очікувано зацікавила істориків, мовознавців, палеографів, мистецтвознавців. Але завдяки темі – поверненню в український контекст незаслужено забутих, викрадених, привласнених загарбниками пам’яток національного книжкового мистецтва, – а також високохудожньому оформленню лауреата Шевченківської премії Леоніда Андрієвського «монографічна праця була виведена із рангу суто утилітарного, науково-інформативного видання, призначеного для вузького кола фахівців, у ранг мистецького» (див.: [1]).

«Українська рукописна книга» стала першою монографією, чия змістова та мистецька якість отримала загальне визнання: вона стала найкращим виданням 1995 року, на думку авторитетного журі в Парижі, а на державному конкурсі мистецтва книги 1996 року вона отримала найвищу нагороду – диплом імені Георгія Нарбута, того ж року була удостоєна гран-прі Форуму видавців у Львові.

Успіх монографії Я. Запасака (а її наклад склав фантастичні для того часу 5 тисяч примірників) надихнув і авторів, і видавців на підготовку видань мистецької тематики (варто додати, що до цього спонукало також і нарешті відкрите з настанням Незалежності ідеологічне «вікно можливостей»: з архівів, спецхронів, з глибоких шухляд та далеких «заслань» незгадуваності в українську культуру стали повертатися знакові імена її репресованих або навмисне забутих творців, а також цілі культурні пласти і галузі). В їх переліку – «Українське малярство X–XVIII ст. Проблеми кольору» В. Овсійчука (Братіслава : Поліграфіка, 1996), «Історія української ікони X–XX століть»

¹ За даними Науково-видавничої ради НАН України, 90-ті роки XX ст. були роками тотального погіршення показників випуску книжкових видань: у 1992 р. вийшло 661 назв, у 1993 – 581, у 1994 – 471, у 1995–483, у 1996–370 назв [2, с. 28].

Д. Степовика (Київ : Либідь, 1996), «Український стрій» М. Білан і Г. Стельмашук (Львів : Фенікс, 2000), «Скульптура українського авангарду 1905–1918 років» О. Ноги (Львів : Українські технології, 2005), «Українська графіка першої третини ХХ століття» О. Лагутенко (Київ : Грані-Т, 2006), «Українські народні жіночі прикраси ХІХ – початку ХХ ст.» Г. Врочинської (Київ : Родовід, 2007), «Таїна Пінзеля» В. Стецько (Київ : Час Майстрів, 2012), «Українські народні головні убори» Г. Стельмашук (Львів : Апріорі, 2013) та ін. – видання, чия реалізована в дизайні помітність засвідчувала також їхню присутність на книжковому ринку та, відповідно, у дослідницькому арсеналі науковців (навіть якщо через невисокий наклад і, навпаки, високу ціну вони здебільшого потрапляли до бібліотек, а не до приватних колекцій).

Показовим є ще один момент яскравого оприявлення наукових видань аналізованої тематичної групи – це їх відзначення, а отже, виклик публічного зацікавлення, що має прагматичним наслідком активізацію просування та придбання. І в цьому сенсі взаємодія пари «тематика–дизайн» спрацьовує практично ідеально. Це добре ілюструє приклад присудження гран-прі та особливих відзнак Форуму видавців у Львові (з 2018 р. BookForum):

– у 2003 році гран-прі отримала монографія Юрія Шевельова «Історична фонологія української мови» (Харків : Акта, 2002). Цією книжкою видавництво «Акта», чие гасло *«Якість книжки – це спосіб концептуального існування видавництва»*, заявила про себе як продуцент якісної, навіть вишуканої та ошатної літератури з особливо привабливим дизайном і якісним поліграфічними виконанням. Кожна книжка «Акти» – а це переважно наукові праці та переклади, частково художні твори – самодостатній мистецький проєкт, в якому тема задає «тон» дизайнерському рішенню, що в результаті вирізняє її серед інших. Стримано-елегантний стиль видань від «Акти» (особлива шрифтова режисюра, гра кольорів і матеріалів, використання футлярів, суперобкладинок, закладок-лясе тощо) став її візиткою та новим словом у дизайні української наукової книги;

– у 2011 році гран-прі Форуму видавців виборола монографія Віти Сусак «Українські мистці Парижа. 1900–1939 рр.» (Київ : Родовід; А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010). З усією очевидністю наукове дослідження творчості Олександра Архипенка, Михайла Бойчука, Соні Делоне та багатьох інших відомих і забутих майстрів повинно було продемонструвати не лише масштаб та красу охопленого матеріалу, а й естетику форми його видавничого втілення. У 2013 році ця мистецьки вишукана монографія отримала також французьку версію;

– у 2019 році BookForum присудив гран-прі ще одному мистецтвознавчому дослідженню – цього разу монографії Василя Косіва «Українська ідентичність у графічному дизайні 1945–1989 років» (Київ : Родовід, 2019), в якій на ретельно зібраному ілюстративному матеріалі доведено не лише тяглість у розвитку графічного дизайну в Україні, а й наявність у ньому – попри необхідність орієнтуватися на прийняті в окресленому періоді ідеологічні канони – сильної національної складової.

Показово, що тогоріч окремо серед наукових видань було відзначено так само мистецтвознавчу монографію – «Герметичні кола Карла Звіринського» Богдана Мисюги (Дрогобич : Коло, 2018);

– на BookФорумі 2020 року одним з тріумфаторів серед наукових видань стало фантазійно-вигадливо оформлене (дизайнер Ольга Борисенко) колективне дослідження «Літературно-джазові імпровізації: інтермедіальні студії» (Львів : Срібне слово, 2019), а гран-прі отримало знову ж таки науково опрацьована «Українська абетка. Малюнки Георгія Нарбута» (Харків : Видавець Олександр Савчук, 2020), що є не лише модернізованою пам'яткою книжкового мистецтва, а й певною спонукою до студіювання мистецьких течій періоду перших Визвольних змагань, періоду пошуків національної самоідентифікації;

– нарешті, гран-прі BookФоруму 2021 року заслужено присвоєно змістовно глибокому книгознавчому дослідженню Євгена Пшеничного «Ярослав Стешенко. Епістолярний монолог» (Дрогобич : Коло, 2021), видавниче втілення та поліграфічне виконання якого (футляр, обкладинка з клапанами, кольорові шмуцтитули з ілюстраціями-вклейками, використання в оформленні мотивів, екслібрисів та портретів Г. Нарбута, В. Кричевського, М. Глуценка) здатне вразити естетичну уяву не лише фахівця, знавця книжкової культури, а й пересічного читача, якому навіть на сьогоднішньому доволі представницькому книжковому ринку нечасто трапляється таке багатство дизайнерських знахідок, зосереджених в одній книжці, причому – несподіванка! – науковій.

Навіть побіжний огляд наукових видань, які стали «зірками» книжкових конкурсів періоду української Незалежності, свідчить, що їхня змістова цінність оприявнюється та конвертується у привабливість для читача тоді, коли тема спроможна надихнути на мистецьке дизайнерське втілення. Так, це найчастіше, і найприродніше, трапляється у сегменті мистецьких проєктів. Але, водночас, помітно, що тенденція до підготовки естетичного, з точки зору книжкової культури, наукового видання охоплює чимдалі ширші тематичні групи і перестає бути екзотикою (що на багатьох прикладах демонструють

видавництва «Акта», «Коло», «Апріорі». «Родовід» та ін.). І ця тенденція поступово стає провідною.

Література:

1. Белічко Ю. Леонід Андрієвський – художник книги. Літопис життя і творчості. Київ : Криниця, 2012. 408 с.
2. Національна академія наук України: Короткий річний звіт 1996. Київ : Март, 1997. 32 с.
3. Thompson J. B. Books in the Digital Age: The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States. Cambridge : Polity, 2005. 480 p.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-545-7-22>

HISTORY OF UKRAINIAN MONUMENTAL FINE ART IN DESIGN OF THE SURROUNDING SPACE

ІСТОРІЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ В ДИЗАЙНІ НАВКОЛИШНЬОГО ПРОСТОРУ

Kokovikhina A. V.

Student

*Salvador Dali Academy of
Contemporary Arts
Kyiv, Ukraine*

Коковіхіна А. В.

студентка

*Арт академія сучасного мистецтва
імені Сальвадора Далі
м. Київ, Україна*

Розпис стін є класичним способом оздоблення інтер'єру житла в різних культурах світу. З зародженням образотворчого мистецтва у добу пізнього палеоліту людство почало розписувати печери, щоб прикрасити оселі або передати знання. Втім, розписи здавна мали й магічне значення: вони мали захищати родину від небезпеки. Так само художнє оздоблення стін не оминувало українців. Про це кажуть знайдені рештки трипільських хат, а також українські глиняні будинки XIX–XX ст., про збереження яких дотепер піклуються родини або місцеві музеї.

Знайдені науковцями трипільські хати, що датуються 4–3 тисячоліттям до н. е., були виготовлені з дерева й обпалені глиною. Зсередини та зовні вони мали характерні трипільські розписи, які мали на меті